

Baggbesiktning – diskussionsunderlag om "syfte"

Ett PM för "baggbesiktningen" har upprättats. Det redovisades på styrelsemötet 12-13 juni 2004. Dokumentet omfattar 10 sidor med "historik" och förslag till olika regler för hur verksamheten ska organiseras. Dokumentet saknar dock en redovisning av vilket syfte som finns för verksamheten. Någon utvärdering av verksamheten har heller inte skett.

Jag fick styrelsens uppdrag att formulera ett förslag till syfte för baggbesiktningen. När jag funderade på detta blev det naturligt att också fundera på hela verksamheten. Eftersom jag inte har tillgång till alla dokument blev min fundering översiktlig. Följande sammanställning ska därför ses som ett underlag för fortsatt diskussion om baggbesiktningens mål och inriktning. Jag reserverar mig för att en del siffror naturligtvis kan vara felaktiga, eftersom jag inte har allt underlag.

Mitt förslag är att verksamheten ska ha följande syfte: *Att genom rådgivning till djurägare bidra till att gutefårens biologiska mångfald, vad gäller utseenden och värdefulla lantrasegenskaper, bevaras och utvecklas.*

Som en konsekvens av detta föreslår jag förändringar av verksamhetens upplägg och inriktning. Dessa förslag finns i slutet av denna PM.

Min genomgång har följande utgångspunkter:

1. Kostnaderna
2. Hur många baggar och besättningar som deltar
3. Vad har det funnits för syfte med verksamheten?
4. Vad har vi uppnått.

1. Vad kostar baggbesiktningen och är det värt dessa pengar?

Föreningens kostnader för verksamheten uppgick till 31 341 kronor verksamhetsåret 2003/04. Därutöver har styrelsen anslagit 9 000 kronor till reseersättning för en kurs 2004.

Baggbesiktarna har rätt till kostnadsersättning från föreningen för bilresor samt därutöver ett visst arvode. Beräkningen av arvode har varierat. För närvarande betalar föreningen 300 kronor för en besiktning samt 100 kronor därutöver för varje besiktad bagge. Tidigare var ersättningen högre, 300 kronor för varje bagge. Till detta kommer kostnader för utrustning. Varje baggbesiktare utrustas t.ex. med ett mönstringsbord. Hur upphandlingen av dessa mönstringsbord går till vet jag inte.

Varje besiktare förbrukar därmed årligen i medeltal ca 4000 kronor, några antagligen mer och andra mindre. För en person har föreningen även betalat skatt och arbetsgivaravgifter. Om kostnaderna för verksamheten ökar kommer sannolikt också kostnader för arbetsgivaravgifter, skatt och moms att öka.

Baggbesiktningen förbrukar varje år 24 % av föreningens budget (borträknat kostnader för tidningen som är en låst kostnad, finansierad med KULM-medel), men nyttjas bara av 7 % av medlemmarna. På en 5-årsperiod blir det 5 % av medlemmarna om man räknar bort de besättningar som återkommer flera år i rad. Av dessa sker många besiktningar hos funktionärerna, som borde klara uppgiften själva.

Vad händer om alla vill besikta sina baggar?

Frågan är i högsta grad relevant. Om baggbesiktningen fyller en viktig funktion borde det vara angeläget att alla avelsbaggar besiktades. Om det målet skulle uppfyllas skulle kostnaderna för den årliga besiktningen uppgå till ca 268 000 kronor! (Beräknat på följande sätt: Dagens kostnad 31 341 : 35 baggar ger 895 kronor x 300 baggar (totala antalet avelsbaggar per år?) ger ca 268 000 kronor.) De 8 baggbesiktarna skulle behöva besikta vardera ca 40 baggar per år, ungefär samma antal som alla gjort tillsammans de senaste åren.

Det självklara målet, att besikta alla avelsbaggar, förefaller orimligt både med avseende på personella resurser och på tillgänglig ekonomi. Jag kan inte tro att tidigare styrelser har haft denna ambition, därför är det befogat att ställa frågan vad som är/varit det verkliga målet med baggbesiktningen, mer om det senare.

Föreningens resurser borde prioriteras effektivare, än att lägga kostnader på att besikta baggar hos personer som kan utföra det själva, kostnadsfritt. Jag tycker dessutom att det är onödigt att föreningen över huvud taget betalar arvode för besiktningar, jag tror inte att det behövs. Däremot måste sannolikt reseersättningar utgå. Den allmänna uppfattningen i styrelsen tycks dock vara att om arvodet för besiktarna tas bort, så kommer färre besiktningar till stånd. Arvodet anses vara den morot som behövs för baggbesiktarna. Eftersom flera besiktare också är styrelseledamöter borde styrelsen veta. Min uppfattning är i stället att om vi måste betala besiktarna, så har vi valt fel personer för uppdragen

2. Verksamheten når bara ett fåtal redan välinformerade djurägare !

I medeltal besiktas bara 21 baggar varje år (uppgift från Ragnar för perioden 2002-2003). Antalet under en längre tidsperiod har varierat mellan som flest 62 och som lägst 13, undantaget första årets tre baggar. Eftersom flera baggar ibland besiktas i samma besättning innebär det att antalet besökta besättningar är lägre. Under de 5 åren 1999-2003 genomfördes besiktningar i 75 olika besättningar, i medeltal bara 15 per år!

Den dåliga anslutningen uppmärksammas också i PM "Baggbesiktning" sida 3: *"Som sammanfattning kan nog med fog sägas att engagemanget för baggbesiktning från föreningsmedlemmarnas sida inte motsvarat styrelsens förväntningar. Med åren har utkristalliserat sig en krets av medlemmar, tyvärr tämligen liten, som uppskattar och utnyttjar möjligheten och dessa medlemmar återkommer år efter år med önskemål om besiktningar.*

Motsvarande svårighet har förelegat när det gäller att engagera ett tillräckligt antal baggbesiktare för att erhålla god tackning över landet."

Av de 75 besättningarna som besöktes åren 1999-2003 var djurägarna ofta kompetenta nog att själva göra besiktningarna. Elva ägdes av föreningens funktionärer; Anders Larsson, Ingrid Floren, Sara Grant, Per Abrahamsson, Börje Ingvarsson, Jan Sixtfors, Helene Wijk, Peter Ohlström, Björn Hjernquist och Eric Börjesson. Ytterligare 7 ägdes av personer som kan antas ha haft tillräcklig erfarenhet; Laila Engberg, Lars/Eva Jungbo, Juha Nyberg, Birgitta Jonson, Torsten Jeppsson, Ann-Sofie Lilja och Åke Hell. Eftersom jag inte känner igen alla namn, så var antalet kompetenta djurägare säkert ännu fler. Då återstår färre än 12 "nödvändiga" besök vart och ett av dessa 5 år.

Jag har noterat att under perioden 1999-2002 var ca en fjärdedel av de besiktade baggarna mina egna! Under senare år har jag fyra olika år låtit besikta baggar i min egen besättning. Det har kostat föreningen över 11 000 kronor, exklusive reseersättningar. Samtliga baggar har godkänts med

undantag av "Per Abrahamssons vita bagge" som var horntrång och som jag tog med till årsmötet på Lilla Karlsö av "utbildningsskäl". Besiktningarna har inte tillfört mitt avelsarbete någonting, utöver att det finns ett "G" i baggarnas nummerserier. Ullprover och besiktningssdokument kunde jag ha skickat in kostnadsfritt.

I någon mån kan den dåliga anslutningen till baggbesiktningen även bero på att tillgången på besiktare är för låg. Dessutom vill inte alla medlemmar nyttja just de besiktare som föreningen anvisar och låter därför bli att besikta sina djur. När jag har frågat olika djurägare varför de inte besiktat sina baggar har jag fått följande olika svar:

(a) onödigt det behövs inte (b) besiktningen har fel syfte (c) ger inget, eftersom besiktaren är okunnig (d) har aldrig funderat på det (e) vet inte vem jag ska kontakta (f) vill inte ha någon kontroll i min besättning (g) orkar inte göra i ordning härstamningspapper.

Min slutsats blir att verksamheten gynnar för få medlemmar. Många är utestängda från besiktningens verksamhet. Jag ifrågasätter också att om det skulle finnas behov av föreningsbekostade besiktningar/rådgivning i flera av de besättningar som besökts.

3. Vad är syftet med baggbesiktningen ?

Syftet verkar lite oklart. Nedan listar jag några av de syften jag stött på:

- 3:1) Att få bort baggar med anomalier från aveln. Angivna anomalierna är fyrhornighet, horntrånghet och klövblad. Detta är en viktig åtgärd men måste även omfatta hondjuren, vilket innebär att utsortering av djur med anomalier måste vara en naturlig del i djurägarens avelsarbete och inte ska behöva någon extern medverkan.
- 3:2) Att genom avel få fram gutebaggar med ett visst idealutseende. Enligt anvisningarna ska besiktarna göra en subjektiv granskning av baggens utseende och bedöma om den "ser ut som ett gutefår". Riktigt hur detta "idealfår" ser ut framgår inte, utan hänförs till besiktarens personliga bedömning. Denna bedömning ska göras även om baggen har en väl dokumenterad och godkänd härstamning.

Utöver den personliga bedömningen av idealutseendet ska besiktaren även notera objektiva kriterier. De objektiva kriterierna ska vara utslagsgivande, dvs en bagge med dessa karaktärer får inte godkännas:

- Saknar manhår
- Har markant förekomst av ull på kind
- Har markant förekomst av ull i pannan
- Har avvikande svansform
- Har svans över 18 cm längd

I manualen för baggbesiktare, "Detta är ett gutefår" (2000), står det även att baggar med "extrema färginslag" ska avvisas. Detta syftar på får med "vitbuksanlag" (i manualen kallas det för "mufflonfärgade") och möjligen även "rent vita" och "rent svarta" djur.

Enligt min uppfattning är flera av kriterierna för besiktningen felaktiga i relation till vad som är ett "rasrent" gutefår. Samtliga "utslagskriterier" som redovisats kan ifrågasättas. Gutefår med dessa karaktärer kan mycket väl vara "riktiga" gutefår. Min egen erfarenhet, från olika besättningar på Gotland, är att samtliga "utslagskriterier" förekommer hos rasrena djur.

Även foton från de tidigaste "hornfåren" stödjer detta. Enda skälet att ha med dem är att föreningen med en "dold rasstandard", vill skapa ett får med förutbestämt utseende.

Min slutsats blir att syftet i punkt 1 är bra, men inte fungerar, att syftena i punkt 2 och 5 inte är särskilt bra och att det kanske viktigaste syftet, att bedöma fårens lantrasegenskaper, saknas helt. Jag tycker att det finns anledning att vända på resonemanget; *Om det saknas djur med någon av baggbesiktningens "utslagsgivande" karaktärer i en "större" besättning, så har troligen aveln i denna besättning, i ett bevarandeperspektiv, varit alltför selektiv. Det finns därför risk att även andra värdefulla egenskaper saknas.*

3:3) Tidigare var besiktningen ett tillfälle då man kunde granska och säkra härstamningen på baggarna. Detta hade dock spelat ut sin roll redan 1995. När föreningen nu inrättar en genbank försvinner detta motiv helt, eftersom alla djur i en genbank ska ha godkänd och kontrollerad härstamning. Redan i certifieringsverksamheten uppnåddes detta. Baggbesiktningen fyller därför ingen funktion vad gäller härstamningskontroll.

3:4) I den tidiga planeringen (1986) av baggbesiktningen fanns andra ambitioner. Då var tanken att *ge djuren identitet genom obligatorisk baggregistrering och ett baggregister*. Detta behövs inte nu eftersom individmärkning numer föreskrivs av Jordbruksverket för de besättningar som uppbär EU-stöd och föreskrivs även av föreningens avelsplan och härstamningskontroll. Vidare var målet att *upprätta en baggstambok* och även att kunna *förmedla godkända baggar*. Baggstamboken kan kanske bli verklighet inom genbanken.

3:5) Eftersom besiktningen pågått så många år, trots att så få besättningar deltar, kan det finnas andra syften:

- att möjliggöra för en mindre grupp inom föreningen att resa runt i bygderna för att titta på gutefår, (Det kan låta insinuant, men behöver naturligtvis inte vara fel. Bättre dokumentation och redovisningar av vad som iakttages måste dock krävas.)
- att skapa ett informellt system där baggar från några få besättningar får marknadsmissiga fördelar, (Även om detta inte är ett syfte kan effekten ha blivit denna.)
- att genom baggbesiktningen "legitimera" personer som speciellt kompetenta på gutefår.
- att skapa ett alternativ till de utställningar och besiktningar som förekommer hos andra fårraser med produktionsinriktning och därmed höja föreningens status.

4. Vilka resultat har vi uppnått med verksamheten?

4:1) Baggbesiktningen har varit ett sätt att öka kunskapen om föreningen och intresset för djuren. Dessutom har såväl besiktare som besättningsägare troligen lärt sig mer om gutefåren och fått värdefull information och råd. Risken finns naturligtvis också att "felaktig" kunskap får ökad spridning.

4:2) Det viktiga syftet, att bli kvitt anomalierna, har misslyckats helt.

- Fyrhornighet förekommer inte hos gutefår med godkänd härstamning och har aldrig varit särskilt vanligt i någon besättning. Fenomenet har aldrig uppmärksammats vid besiktningar (Ragnar muntligt).
- Klövblad förekommer frekvent hos gutefår, men föreningen saknar överblick över problemet. Det har också visat sig att alla besiktare inte vet hur denna anomali ser ut (jmf årsmötet 2003).
- Horntrånghet förekommer. Enligt vissa har detta blivit vanligare på senare år, medan andra menar att djur med vida horn istället blivit vanligare. Dessa två uppfattningar

behöver dock inte stå i motsatsförhållande till varandra, båda uppfattningarna kan stämma. Flera djurägare premierar baggar med vida horn. Med ett ökat antal besättningar och får har dock horntrångheten generellt sett inte minskat. Även om ärftligheten för horntrånghet är oklart, kan man konstatera att besiktningens rutiner inte på något sätt begränsar förekomsten av horntrånghet. Besiktarnas tolkningar av huruvida enskilda baggar är horntrånga eller ej varierar dessutom (jmf besiktningen på årsmötet 2003).

- 4:3) Besiktningen har inte främjat bevarandet av de goda lantrasegenskaperna. Möjligen har det gått i motsatt riktning. Peter Ohlströms uppfattning i senaste "Gutefåret" sid 18 att "*Slidframfall är rastypiskt för gutefåret*" kan möjligen vara en bekräftelse på detta.
- 4:4) Eftersom så få besättningar deltar i besiktningarna har de inte haft någon positiv betydelse för aveln i stort. Uppgifter från härstamningskontrollen, dvs besättningar som uppbär EU-stöd, visar att mindre än 10 %, av de baggar som ingår där, är G-baggar (åren 2001-2003). Djuren i härstamningskontrollen utgör merparten av de gutefår som har godkänd härstamning och ca en tredjedel av alla gutefår, inklusive de med osäker härstamning. Det är inte sannolikt att andelen G-baggar skulle vara högre i besättningar som inte ingår i härstamningskontrollen, snarare tvärt om. Grundtanken med baggbesiktningen är att G-baggarna efter godkännande ska används i avel. Redan det faktum att så få baggar besiktas leder till att G-baggarna inte har någon väsentlig betydelse för aveln av gutefår.

Negativt är att baggar från ett mindre antal besättningar dominerar i de härstamningsbevis som föreningen granskat (Ragnar muntligt). Det förefaller alltså som att vissa besättningar sprider sina baggar mer än andra som en följd av besiktningen. På sikt innebär detta en begränsning av mångfalden.

- 4:5) Besiktningarna är ojämna och subjektiva. Några exempel:
- Baggar riskerar att skadas vid besiktningen, på grund av klantig hantering eller dåliga besiktningbord., t.ex. allvarliga öronskador som följd av felaktig fastsättning av besiktningmärken.
 - Tveksam kunskap om fenomenet "klövblad" som är en av anomalierna.
 - Olika tolkningar av huruvida enskilda baggar är horntrånga.
 - Bristande kunskap om vad som är tandskada och normala mjölkttänder. För en av de baggar som besiktades vid årsmötet på Lilla Karlsö 2002 skrevs det in i protokollet att baggen hade tandfel, uppgiften ströks efter besiktningen när en annan besiktare konstaterade att det rörde sig om normala mjölkttänder.
 - Vi två tillfällen har jag begärt uppgifter om härstamningen på godkända G-baggar, men inte kunnat få det på grund av att dokumentation saknats. Jag har fått information om ytterligare en besiktad, G-bagge som sålts vidare och då visade sig sakna dokumenterad härstamning och därför förvägrades EU-stöd för denne och hans avkomma.
 - Besiktarna följer inte alltid de anvisningar som finns, t.ex. ska inte "viltfärgade" baggar godkännas. Det är visserligen ett felaktigt kriterium, men regeln finns likväl. Trots detta har flera sådana baggar godkänts. Även baggar med anlag för "tårfläckar" har godkänts, trots att detta anlag inte är känt hos rasrena gutefår. Djur med anlaget "tårfläckar" kan indikera korsning med annan ras.

Eftersom baggbesiktarna i regel inte har så djupa kunskaper i genetik och avelsfrågor, eller tillräcklig erfarenhet av vilken genetisk mångfald gutefåren bär på, riskerar besiktningarna att direkt motverka föreningens övergripande mål att bevara mångfalden hos gutefåren.

Min slutsats blir att, trots att det står i olika årsredovisningar att "baggbesiktningen är ett av föreningens viktigaste instrument för avelsrådgivning", har baggbesiktningen *inte* haft någon eller mycket liten positiv betydelse för aveln av gutefåren.

• **Sammanfattning**

Det är oacceptabelt att fortsätta med en föreningsverksamhet som motverkar bevarandeintresset av gutefåren, kostar så mycket och gynnar så få samtidigt som många medlemmar är utestängda från verksamheten.

- (a) Det självklara målet att besikta alla avelsbaggar förefaller orimligt både med avseende på personella resurser och på tillgänglig ekonomi. Baggbesiktningen har pågått i ca 15 år och kostar ca 24% av föreningens budget. Föreningen har inte medel och resurser att med nuvarande system utvidga verksamheten till att omfatta alla avelsbaggar. Kostnaderna för avelsrådgivning, i form av baggbesiktningen, är därför för höga. Verksamheten bör förenklas och genomföras till lägre kostnader.
- (b) Verksamheten gynnar för få medlemmar, besiktningen når färre än 10% av medlemmarna. Jag ifrågasätter också att om det skulle finnas behov av föreningsbekostade besiktningar/rådgivning i flera av de besättningar som besökts.
- (c) Syftet med verksamheten förefaller oklart. Många av kriterierna kan ifrågasättas. Besiktningen riskerar att motverka bevarandet av gutefårens genetiska mångfald. Verksamheten beaktar inte heller kvaliteter som gynnar bevarandet av värdefulla lantrasegenskaper. Dessutom förefaller det som att vissa besättningar får oproportionerligt stor spridning av sina baggar, vilket riskerar att begränsa mångfalden hos gutefåren..
- (d) Ett av huvudsyftena med verksamheten har varit att "bekämpa" anomalierna. Detta huvudmål har inte uppnåtts. Anomalierna har sannolikt inte ens minskat i frekvens.
- (e) Besiktningen är inte tillräckligt professionell för att ha koppling till avelsplan och EU-stöd. Medlemmar och även baggbesiktarna själva har framfört oro för att besiktningarna varierar i kvalitet och att besiktarna har olika bedömningsgrunder. Detta blir en naturlig följd av att verksamheten är ideell och behöver inte vara något problem om besiktningen ses som en internt och ideellt sätt att hjälpa varandra. Problemet blir det först när verksamheten får kopplingar till officiell avelsplan och EU-stöd. Då ställs andra och högre krav på verksamheten!
- (f) Det måste finnas tydliga kortsiktiga och långsiktiga mål för verksamheten. Verksamheten har tidigare inte utvärderats. Ett problem med en verksamhet som bara "flyter på" utan konkreta, definierade mål är att den blir svår att utvärdera.

• **Förslag**

I samband med diskussionen om inrättandet av en genbank har flera hävdade att gutefårägare har stark integritetskänsla och ogillar rapporteringsskyldighet och kontroll i sin besättning. Kanske är detta en bidragande orsak till att så få deltar i besiktningarna. Nu finns ett gyllene tillfälle att återlämna ansvaret till besättningarna. Låt djurägaren själv avgöra och dokumentera de diskvalificerande kriterierna! Därutöver kan det finnas resurspersoner för rådgivning till de djurägare som

önskar sådan. Rådgivning och viss kontroll kan dessutom samordnas med genbanksverksamheten. Behovet av att regelbundet dokumentera fårens utseende skulle göras säkrare, bättre och kostnads-effektivare genom att besikta alla djur, såväl tackor som baggar, i slumpvis utvalda besättningar.

Jag föreslår följande syfte för verksamheten:

Att genom rådgivning till djurägare bidra till att gutefårens biologiska mångfald, vad gäller utseenden och värdefulla lantrasegenskaper, bevaras och utvecklas.

Jag föreslår att verksamheten ändras enligt följande:

- "Baggbesiktningen" byter namn till "besättningsrådgivning".
- Djurägarna får ansvar att själva dokumentera sina baggar, enligt ett regelsystem som styrelsen upprättar, och att rapportera resultaten till ett "baggregister". (Samma formella system som G-baggarna i dag.) Speciellt uppmärksammas anomalierna.
- Verksamheten frikopplas från avelsplanen.
- Återkommande besättningskontroller för dokumentation av tackorna och baggarnas utseenden (och lantrasegenskaper?).
- Eventuella kontroller av härstamning hänskjutes till genbanksverksamheten
- Utred hur lantrasegenskaper kan bedömas och dokumenteras. Kanske ett forskningssamarbete med Danmark.
- Utred om det går att samla flera baggar samtidigt till frivilliga mönstringar som utformas för att vara publika arrangemang
- Utredning och uppföljning av anomalier genomförs. Någon bör få i uppdrag att leda detta arbete.
- Alla arvoden slopas

Björn Hjernquist